

SISU, SAUNA JA SIBELIUS

–

SUOMALAISET LAKUUNAT

Pirkko Muikku-Werner, University of Joensuu

This article deals with the difficulty of conveying strongly culture-bound notions and experiences. *Sisu*, *sauna* and *Sibelius* are three important notions characterizing the essence of being Finnish. The concept of a lacuna, ie. an item that exists in one culture but not in another seems to help us to understand these culture-specific notions. The mere classification of different lacunae already opens a differentiated view to their multiplicity. The cultural specificity of these three S's is enhanced by the strong feeling of patriotism attaching to them. *Sisu* and *sauna* have been very important for national identity, but artists like Sibelius and the educated classes have a task, too: they build the national consciousness and create the symbols of identity. Only a part of this meaning can be transmitted to another culture, a fact which does not make the efforts to solve the intercultural puzzle less worthy.

Keywords: culture-specific notions, lacuna, lacunaology

1 KÄSITTEIDEN KULTTUURISIDONNAISUUS

Sisukas suomalainen kuuntelee Sibeliusta saunassa

Esimerkkilause sisältää sanoja, joiden kulttuurisen sisällön välittäminen muille kuin suomenkielisille on hyvin vaikeaa. Näkemykset vaikkapa sisusta saattavat törmätä toisiinsa, sillä esim. käänös välittää vain kalpean kuvan suomalaiseen identiteettiin kiinteästi liittyvästä käsitteestä.

Sisu, *sauna* ja *Sibelius* ovat taivaltaneet yhdessä jo useita vuosikymmeniä, mutta yrityksistäni huolimatta en ole pystynyt paikantamaan enkä ajoittamaan kolmiyhteyden syntyä. Yhtenä todennäköisenä kättilönä on pidetty matkaoppaita, jotka 30-luvulla lienevät

yhdistäneet nämä kolme ässää toisiinsa (*Finland. A cultural encyclopedia* 1997).

Vaikka *sisu*, *sauna* ja *Sibelius* eivät olekaan suomalaisten yksityisomai-suutta, niihin liittyy Suomessa runsaasti sellaisia sävyjä, jotka ovat hyvin kan-sallisia. Siten niitä voidaan pitää ainakin osittain **lakuunoina**, ilmiöinä, jotka ovat olemassa toisessa kulttuurissa mutta puuttuvat toisista (Antipov et al. 1989: 85). Tässä artikkelissa on tarkoitus pohtia edellä mainittujen käsitteiden lakuuna-luonnetta ja "lakunaologian" soveltumista niiden analyysiin.

2 LAKUUNAT: MITÄ NE OVAT?

Lakuunoita voidaan ryhmitellä eri tavoin (Antipov et al. 1989: 113–122; Ertelt-Vieth 1990: 119 ja 120; Schröder 1994: 187–192 ja 1995: 13–16). Pääryhminä pidetään **lingvistisiä** ja **kulttuurisia lakuunoita**, jotka voidaan jakaa neljään ryhmään: **subjektiiviset lakuunat**, **kommunikatiivisten aktiviteettien lakuunat**, **kulttuuriseen tilaan liittyvät lakuunat** ja **tekstilakuunat**.

Subjektiivisia eli **kansallis-psykologisia** lakuunoita luonnehtivat eri kulttuuri- ja kieliyhteisöjen jäsenten erityiset kulttuuriset ominaisuudet, ja ne voidaan jakaa seuraaviin alaryhmiin:

- a) **luonnelakuunat**: esim. kansallisten luonteiden stereotypiat ja itsen määrittelyyn käytetyt käsitteet (esim. itarat laihialaiset; sisukas suomalainen);
- b) **sylogistiset lakuunat**: ajattelutavan erityislaatu (esim. teoriaorientoituneet saksalaiset tai faktaorientoituneet angloamerikkalaiset);
- c) **kulttuuris-emotiiviset lakuunat**: kansallinen "temperamentti" (esim. tunteiden ilmaisu julkisesti);
- d) **huumorilakuuna** (esim. ironia).

Kommunikatiivisten aktiviteettien lakuunat heijastelevat eroja kullekin kulttuurille tyypillisten toimintojen välillä. Alaryhmiä ovat seuraavat:

- a) **mentaaliset lakuunat**: esim. ongelmien ratkaisu
- b) **käyttäytymisen lakuunat**: esim. nonverbaalinen viestintä, jokapäiväiset rutiinit ja tavat, etiketti.

Se, miten kunkin kulttuurin edustajat suhtautuvat ympäristöönsä, ja ylipäänsä tapakulttuurin erilaiset ulottuvuudet sisältyvät **kulttuuriseen tilaan liittyviin lakuunoihin**, joista voidaan erottaa seuraavat alaryhmät:

- a) **havaintolakuunat:** esim. tilan ja ajan arviointi
- b) **etnografiset lakuunat:** esim. ravinto, vaatetus, sisustus
- c) **kulttuurisen pääoman lakuunat:** esim. kulttuurinen ja sosiaalinen symboliikka.

Edellisten lisäksi erotetaan **tekstilakuunat**, jotka ilmentyvät sekä muodon että sisällön viestimisen välineenä käytetyn tekstin tuloksina. Niillä voidaan viitata myös kirjailijan tekniikkaan, valittuun genreen tai tekstissä itsessään piileviin ominaisuuksiin, esim. lauserakenteisiin.

Lakuunoiden ryhmittelyyn (ks. tarkemmin esim. Schröder 1995: 13–16) avulla voidaan kulttuurisidonnaisiin ilmiöihin löytää uusia näkökulmia ja luoda edellytykset niiden vertailulle. Lakunaologian, lakuuna-mallin, toivotaan hyödyttävän esim. kääntäjiä, joiden jokapäiväisiä kompastuskiviä lakuunat ovat. Varsinaisesti tavoitteena ei kuitenkaan ole ratkaista kääntäjien ongelmia vaan pikem-minkin auttaa heitä ymmärtämään niiden luonnetta entistä paremmin.

3 SISU, SAUNA JA SIBELIUS LAKUUNOINA

3.1 Sisu – katajaisen kansan selviytymisstrategia

Sisu on hyvin tyypillinen **luonnelakuuna**. Sisukkuuden avulla suomalaiset ovat selvinneet karuista oloista kautta aikojen. Sisun ulottuvuudet tulevat näkyville jo Saarijärven Paavon sitkeässä toimeentulotaistelussa, ja Linnan “suon, kuokan ja Jussin” kautta sisu hahmottuu monelle suomalaiselle mahdollisimman kouriin-tuntuvasti. Sisuun liittyvät mielikuvat maasta, joka maksoi velkansa ja jonka sankaritekoihin kuuluu myös talvisodan ihme. Sisu on avain menestykseen. Toisaalta sisuun liittyy myös kielteisiä käsityksiä. Se voi olla jäyheää jääräpäisyyttä ja yksioikoista joustamattomuutta: suomalainen menee vaikka läpi harmaan kiven – viisas kiertää sen.

Sisun nykyistä asemaa horjuttaa jonkin verran uusi elämäntapa. Siihen aikaan kun kivenlohkareita oli raivattava pellon tieltä ja metsiä kaadettava tulipalopakkasissa, sisukkuus oli elinehto. Nykyisin ihmiset ovat kevyehkössä työssä enimmäkseen sisätiloissa, joten sisua ei tarvita niin konkreettisesti (Virtanen 1988: 1–3). Kalevala ja primitiivinen energia eivät ole kaikkien mielestä edustus-kelpoisia modernissa Euroopassa, ja EU:n

jäsenyyden myötä kansallisia arvoja onkin jouduttu pohtimaan uudelleen. Lamavuodet nostivat tosin sisun uudelleen esille. Nykysuomalaisuus etsii vielä muotoaan, mutta sisu on edelleen osa suomalaisuutta, ja sen sisältö olisi kyettävä välittämään myös ei-suomalaisille.

3.2 Sauna – suomalainen keksintö?

Saunaan liittyy lukuisia **lingvistisiä lakuunoita**, kuten *löyly*, *kiuas*, *vasta*, *kitku*, *siintyä*, *räppänä* jne. Vaikka itse sana *sauna* on useissa kielissä käytössä, eivät maailman saunat monien mielestä täytä suomalaisen saunan laatuvaatimuksia. Kääntäjät käyttävätkin mielellään esim. Aleksis Kiven saunakohtauksen kuvauksessa sanoja *bath*, *bath-house* tai *Badestube*. Löylyn ja kiukaan kuvaamiseksi kääntäjä jo joutuikin turvautumaan selityksiin:

– – ja löylyä heitti Timo, paukahtelivat kiukaan mustettuneet kivet ja pilvenä kiiriskeli kuuma höyry ympäri saunaa (Aleksis Kivi, Seitsemän veljestä).

– – and Timo threw water on the heated oven until the blackened stones heaped over it cracked with a noise like rifle fire and a cloud of hot steam was wafted round the bath-house. (Käännös A. Matson 1929).

Lisäksi sauna edustaa **kulttuurisia lakuunoita**. Monet niistä liittyvät **käyttäytymiseen**: vastanteko, lämmittäminen, löylynoton ja vilvoittelun vuorottelu, “after sauna” -tavat jne. Lisäksi mukana on vahvasti **kulttuurinen pääoma**, saunan symbolisuus. Sauna on ollut pyhä paikka, siellä on synnytty ja siellä on pesty ruumiit. Sauna on ollut puhdistumisriitti, ja vieläkin saunominen erottaa pyhän arjesta. Siten suomalainen saunakansa ei voi hyväksyä keskieuropalaisten höyryhuonetta ja siihen joskus liittyvää seksuaalisuutta *sauna*-käsitteen täytöksi. Moni korostaakin saunamme erityislaatua antamalla sille attribuutin **suomalainen**.

3.3 Sibelius – enemmän kuin säveltäjä

Sibelius edustaa toisenlaista kulttuurista pääomaa, **historiallisen henkilön lakuunaa**. Hänen persoonaansa on aina liitetty vahva suomalaisuus, jota hän itsekkin arvosti: “Minun täytyy elää Suomessa. En voisi koskaan jättää

tätä maata; se tekisi minusta lopun ja merkitsisi taiteelleni kuolemaa” (*Suuri sitaattisanakirja* 1982).

Sävellystensä, erityisesti Finlandian, myötä Sibelius on saanut kansallista kunniaa: “Jokainen Sibeliuksen sinfonia vastaa yhtä divisioonaa, Kiven *Seitsemän veljestä* armeijakuntaa, *Kalevalasta* puhumattakaan” (*Suomalainen fraasisanakirja* 1981). Ennen kaikkea Sibelius kuitenkin sävelsi Suomen maa-ilmankartalle: vasta itsenäistyneen kansakunnan itseluottamukselle Sibeliuksen saavuttama maailmanmaine oli erittäin tärkeää.

4 LAKUUNAT JA KULTTUURIENVÄLINEN VIESTINTÄ

Kaikissa kulttuureissa on omat lakuunansa, mutta lyhytkin katsaus “kolmeen ässään” osoittaa niiden poikkeuksellisen monikerroksisuuden. *Sisulla*, *saunalla* ja *Sibeliuksella* on toki konkreettisetkin ulottuvuutensa, mutta niihin liittyy paljon muutakin kuin sitkeyttä, siisteyttä ja sinfonioita. Näihin käsitteisiin kiteytyy paljon isänmaallisuutta: *sauna* ja *Sibelius* ovat olleet avaimia kuuluisuuteen, ja *sisu* on luonut edellytykset maailmanvalloitukselle.

Yksi lakuunoiden kategorioinnin hyödyistä on se, että ilmiöitä voidaan asettaa rinnakkain. Voidaan esim. verrata eri maiden höyrykylpyjä toisiinsa. Millaisia ovat rakennukset, millaisia toimintoja tai millaisia tapoja ja uskomuksia kylpemiseen liittyy? Sovelioiden ja merkittävien piirteiden valikoiminen rele-vanttien luokkien perustaksi ei ole välttämättä ongelmantonta, mutta johdonmukaisen ryhmittelyn kautta eroavuuksien ja yhtäläisyyksien havainnointi helpottuu ratkaisevasti.

Kaiken kaikkiaan lakuunoiden tunnistamisen uskotaan helpottavan kulttuurienvälistä viestintää. Schuchalterin mukaan (1995: 32–41) lakuunamalli auttaa siirtämään kulttuurisia kategorioita toisiin kulttuurisiin viitekehyksiin. Jos ilmiö ylipäänsä tunnustetaan lakuunaksi ja lakuuna tunnistetaan nopeasti, sen sisäl-östä voidaan neuvotella mahdollisimman ennakkoluulottomasti. Muuten käsitteeseen saattaa liittyä mystisyyttä ja vierautta sekä sen määrittelyyn voivat vaikuttaa stereotyyppiset oletukset.

Sisu, *sauna* ja *Sibelius* -sanojen merkitykset sisältävät palasia yhteisestä kulttuurisesta tietoisuudesta, uskomuksista, tunteista jne. Niiden konventionaaliseen merkitykseen on päädytty kollektiivisen tulkinnan kautta. Toisaalta, vaikka sopimuksenvaraisuus ohjaa osittain käsitteiden käyttöä, erilaiset päämäärät ja miellelyhtymät aktuaalistavat tilanteittaista vaihtelua jo yhden puheyhteisön sisällä. Tällainen suhteellisuus luo

edellytyksiä myös käsitteiden siirtämiselle kulttuuri-ensävisessä viestinnässä. Vaikka merkityksen kaikkia ulottuvuuksia ei kyetäkään välittämään toisella kielellä toiseen kulttuuriin, harvoin seurauksena on totaalinen väärinymmärrys. Tietoisuus eroavuuksista on kuitenkin osaltaan edesauttamassa kulttuuriensävisen palapelin ratkaisua.

Kirjallisuus

- Antipov, B.A., O.A. Donskich, I.J. Markovina & J.A. Sorokin 1989. *Tekst kak yavlenie kultury*. Nowosibirsk.
- Ertelt-Vieth, A. 1990. *Kulturvergleichende Analyse von Verhalten, Sprache und Bedeutungen im Moskauer Alltag. Beitrag zu einer empirisch, kontrastiv und semiotisch ausgerichteten Landeswissenschaft. (= Beiträge zur Slavistik, Vol. 11)*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Finland. A cultural encyclopedia* 1997. Editor-in-chief O. Alho. Helsinki: WSOY.
- Kivi, A. 1997 [1870] *Seitsemän veljestä*. Helsinki: WSOY. (Käännös: A. Matson 1929: *The seven brothers*. New York: Coward – McCann, Inc.)
- Schröder, H. 1994. "Lakunen" und die latenten Probleme des fremdkulturellen Textverstehens – Anwendungsmöglichkeiten eines Modells der Ethnopsycholinguistik bei der Erforschung textueller Aspekte der internationalen Produktvermarktung. Teoksessa T. Bungarten (toim.) *Sprache und Kultur in der interkulturellen Marketingkommunikation*. Töstedt: Attikon Verlag, 180–202.
- Schröder, H. 1995. "Lacunae" and the covert problems of understanding texts from foreign cultures. Teoksessa H. Schröder, J. Schuchalter & B. Dellinger (toim.) *Lacunaology. Studies in intercultural communication*. Vaasan yliopiston julkaisuja, 10–25.
- Schuchalter, J. 1995. Literature, representation, and the negotiation of structural lacunae. Teoksessa H. Schröder, J. Schuchalter & B. Dellinger (toim.) *Lacunaology. Studies in intercultural communication*. Vaasan yliopiston julkaisuja, 26–47.
- Suomalainen fraasisanakirja* 1981. Toim. S. Virkkunen. 3., uudistettu painos. Helsinki: Otava.
- Suuri sitaattisanakirja* 1982. Toim. J. Laine. Helsinki: Otava.
- Virtanen, M. 1988. Mitä suomalaisuus on? Teoksessa O. Alho, A. Raunio & M. Virtanen (toim.) *Ihminen ja kulttuuri*. Helsinki: Vientikoulutussäätiö, 1–30.